

Ivica Kisić
GRADSKA POLJOPRIVREDA
Agronomski fakultet, Sveučilište u
Zagrebu, Zagreb, 2018., 311 str.

Knjiga *Gradska poljoprivreda* autora prof. dr. sc. Ivica Kisića sveučilišni je udžbenik koji obuhvaća široke tematske cjeline. Knjiga je pisana s jasnim i u proslavu najavljenim motivom promoviranja i populariziranja gradske poljoprivrede. Dva od pet velikih poglavlja posvećena su tehnološkom aspektu poljoprivrede, tlu i agrotehnici, a ostala znatno širim temama, od razvoja gradova kroz povijest, preko niza društvenih uloga gradske poljoprivrede, pa do dijapazona njezinih oblika i povezanosti s klimatskim promjenama. Autorov je pristup u knjizi interdisciplinarni i obuhvaća, osim različitih agronomskih poddisciplina, dijelom i one društveno-humanističke. Iako je prvenstveno namijenjena studentima, zasigurno će biti zanimljiva i korisna i znatno široj publici, budući da je pisana pristupačnim stilom te obiluje brojnim zanimljivim podacima i primjerima iz cijelog svijeta, kao i praktičnim poljoprivrednim znanjima.

Knjiga je izdašno opremljena s 227 slika (fotografija i grafičkih prikaza) i 28 tablica, popisom literature, kazalom pojmova i popisom kratica. Praktičnosti korištenja knjige doprinose i različitim bojama obojani rubovi stranica koje pripadaju različitim poglavljima.

Prvo uvodno poglavlje autor započinje poviješću razvoja gradova, od prapovijesti i starih civilizacija u Egiptu, Kini i Perziji preko srednjovjekovnih promjena u razvoju gradova, pri čemu navodi neke od sustava gradske poljoprivrede stare više tisuća godina, a nastavlja s razvojem grado-

va u tri predindustrijska stoljeća, preko industrijske revolucije, do najsuvremenijeg razdoblja. Autor se dotiče i utjecaja sveobuhvatnog procesa globalizacije na transformaciju gradova, posebno na globalna demografska kretanja. Pred kraj uvodnog poglavlja, autor posvećuje pažnju ulozi industrije u razvoju gradova Rijeke i Zagreba te kvaliteti života u gradovima. Pri tome naglasak stavlja na promjene koje su se zbile unatrag 150 godina, a koje uvelike vode prema neodrživim načinima života, zbog čega je neophodno potreban zaokret prema neantropocentričnom gospodarstvu, kako lokalnom tako i planetarnom. Dakako, autor svoje stavove stavlja u kontekst gradskih vrtova i zelenila te njihovih oblika i uloge od antike do danas.

Drugo poglavlje autor je posvetio tlu u gradskoj sredini. Tri su glavna potpoglavlja: značajke tla (fizikalne te kemijske i biološke značajke), uloge tla i onečišćenje tla. Najveći dio poglavlja bavi se onečišćenjem i njegovom važnošću za gradsku poljoprivredu. Poglavlje obiluje dodatnim sadržajima koji obogaćuju osnovni tekst, iz čega je razvidna visoka pedološka stručnost i dugogodišnje bavljenje autora upravo različitim aspektima kvalitete tla. Tako nalazimo brojne tablične prikaze, primjere, klasifikaciju oštećenja tla, pregled aktivnosti koje uzrokuju onečišćenje tla u Europi, potencijalne izvore onečišćenja tla, toksični utjecaj elemenata u tragovima na biljnu, životinjsku i ljudsku prehranu, pokazatelje unosa teških metala u biljke i mnoge druge podatke koji mogu koristiti stručnoj ali i široj javnosti kao izvor brojnih važnih znanstvenih podataka na jednom mjestu.

Uloge gradske poljoprivrede tema su trećeg poglavlja. Na početku poglavlja autor

ističe da, iako je gradska poljoprivreda u Hrvatskoj popularizirana tek posljednjih desetak godina, ona na ovom prostoru postoji znatno duže, pa u tom smislu ne kašnimo mnogo s razvojem gradske poljoprivrede za europskim i svjetskim gradovima. Autor upozorava da je najveća prepreka širenju gradske poljoprivrede u svijetu danas prenamjena zemljišta u građevinske zone i / ili praksa otimanja zemljišta (engl. *land grabbing*) koja je postala vrlo unosna za investitore. S druge strane, u nebrojenim gradovima nastaju zelene oaze na zapuštenim dvorištima, krovovima i terasama, a u gradskim blokovima niču zajednički ili društveni vrtovi. I tijekom svjetskih ratova i ekonomskih kriza u 20. stoljeću gradski su vrtovi, uključujući milijune ljudi koji su u njima radili, odigrali važnu ulogu za prehranu gradskog stanovništva. U razvoju gradskih vrtova autor naglašava ulogu entuzijastičnih pojedinaca kao nositelja ideje te brojnih zainteresiranih građana i, što na više mjesta ističe, podržavajućih gradskih uprava. Iako se gradska poljoprivreda ponajviše susreće u zemljama u razvoju, autor naglašava da je tranzicija prema uzgoju hrane u gradovima razvijenih zemalja također postala itekako prisutna posljednjih nekoliko desetljeća. Nadalje, autor navodi definicije gradske poljoprivrede te se razdvajaju pojmovi gradske poljoprivrede i gradskog uzgoja, pri čemu je potonje komercijalno usmjereno. Autor je poglavlje podijelio na pet potpoglavlja, od kojih se svako bavi jednom od uloga gradske poljoprivrede: gospodarskom, socijalnom i zdravstvenom, prostornom, okolišnom te odgojno-obrazovnom ulogom. Kada se govori o gospodarskoj ulozi gradske poljoprivrede, nezaobilazan je primjer Kube i načina na koji se od eko-

nomije ovisne o uvozu preorijentirala na vlastitu permakulturnu proizvodnju hrane u gradovima i time proizvodnjom postala gotovo sasvim samodostatna u voću i povrću. Nadalje, autor tvrdi da se prema postotku dohotka koji hrvatski građani troše na hranu ubrajamo u zemlje u razvoju i da je time gradska poljoprivreda i njen značaj snažnije izražen, s obzirom da mnoga urbana kućanstva ovise ili bi mogla ovisiti o njoj. Navodi se i nemogućnost egzaktnog izračuna ekonomske vrijednosti gradske poljoprivrede zbog statističke nevidljivosti većine koristi koje iz nje proizlaze. U dijelu o socijalnim i zdravstvenim ulogama gradske poljoprivrede navode se brojni primjeri ponajviše vezani uz institucije, kao što su psihijatrijske bolnice, zatvori te projekti za beskućnike ili druge manjinske i / ili deprivilegirane društvene skupine, jer vrtlarenje ima terapijski učinak, doprinosi mentalnoj rehabilitaciji, osjećaju pripadnosti i identiteta, a na koncu utječe povoljno i na fizičko zdravlje. Kada govori o prostornoj ulozi, autor još snažnije naglašava da je prenamjena zemljišta u ono građevinsko najteži i trajni gubitak tla i predstavlja njegovo potpuno isključivanje iz prirodne namjene, pa se zalaže za bolje očuvanje zelenih površina i (postojeće i potencijalne) gradske poljoprivrede, te njezini važniju ulogu u oblikovanju i funkcijama grada. Autor se kroz cijelu knjigu jasno zalaže za afirmaciju gradske poljoprivrede pa tako govoreći o „ilegalnim“ gradskim vrtovima navodi prvenstveno njihove pozitivne uloge. Najviše prostora posvećeno je okolišnoj ulozi gradske poljoprivrede i važnosti ekološkog otiska kao mjere trošenja okolišnih resursa preko granice održivog kapaciteta ekosustava, pri čemu se upozorava na brojne antropogene prijetnje

bioraznolikosti, čijem ublažavanju gradska poljoprivreda zasigurno može pridonijeti. Poglavlje završava odgojno-obrazovnom ulogom gradske poljoprivrede, uz isticanje važnosti svih obrazovnih ustanova, od vrtića do fakulteta, kako bi buduće generacije odrastale stječući znanje i vrednote o važnosti poljoprivrede i hrane za održivo življenje.

Četvrto i najduže poglavlje govori o oblicima gradske poljoprivrede. U prvom dijelu autor se bavi Zagrebom i razvojem današnjeg sâmog središta grada, koje se postupno transformiralo od vrtova u 17. stoljeću i nastanka Parka Maksimir. Potom znatnu pozornost posvećuje Bugarima koji su doselili u Hrvatsku u prvoj polovici 20. stoljeća te njihovim vrtovima i načinima uzgoja hrane. Autor sa žaljenjem navodi razloge nestanka bugarskih vrtova, izražavajući poštovanje prema Bugarima kao vrtlarima i njihovoj tradiciji, radnoj etici, znanju i vještini u poljoprivredi, čime su na važan način pridonijeli prehrani stanovništva, raznolikosti poljoprivrednih kultura koje su donijeli u Hrvatsku i na koncu razvoju i kontinuitetu gradske poljoprivrede u Zagrebu. Nakon toga, glavni dio poglavlja bavi se oblicima gradske poljoprivrede pa tako piše o gredicama na javnim gradskim površinama, o uzgoju biljaka na balkonima, zajedničkim gradskim vrtovima, o vrtovima različitih ustanova, krovnim vrtovima, prigradskim farmama i vertikalnom gradskom stočarskom i biljnom uzgoju, a završava navođenjem prednosti uzgoja biljaka u vertikalnim biljnim farmama. Ovo poglavlje obiluje ne samo obilježjima pojedinih oblika gradske poljoprivrede, već i brojnim informacijama koje mogu poslužiti kao upute ili savjeti za razvoj pojedinih oblika vrtova.

Peto poglavlje govori o agrotehnici, odnosno o principima uzgoja biljaka u gradskim uvjetima. U poglavlju su obuhvaćeni mjesto i uloga plodoreda u gradskoj poljoprivredi te je pregledno i tablično predstavljen, primjerice, niz savjeta o plodorednoj vrijednosti brojnih povrtnih kultura i njihovim „dobrosusjedskim“ odnosima. Potom se govori o biotehničkim principima uvođenja plodoreda, suzbijanju korova i biljnih nametnika, te na kraju o kompostu i kompostiranju na vrlo praktičan i plastičan način, a cijelo ovo poglavlje može biti vrlo korisno svima koji se bave bilo kojom vrstom poljoprivredne proizvodnje, ne samo onom gradskom.

Poglavlje o gradskoj poljoprivredi i klimatskim promjenama ukazuje na iznimnu korist gradske poljoprivrede za ublažavanje klimatskih promjena. Međutim, zanimljivo je da se u uvodu poglavlja autor nije izrijekom pozicionirao spram uzroka klimatskih promjena u 20. i 21. stoljeću te nedvosmisleno ukazao na činjenicu da je uzrok povećanja prosječne globalne temperature iznad dosadašnjih povišenja danas prvenstveno antropogen, oko čega postoji opći znanstveni konsenzus. Također, kod navođenja referenci pomalo čudi da je jedini citirani izvor koji autor suprotstavlja stavu IPCC-a (*Intergovernmental Panel on Climate Change*) onaj iz 2010. godine, nakon čega su objavljena brojna klimatska istraživanja, koja je autor prije objave knjige 2018. godine imao priliku konzultirati. U svakom slučaju, kroz cijelu se knjigu, izravno ili neizravno, pronalaze reference, podaci i stavovi autora o negativnom utjecaju suvremenog načina života čovjeka na okoliš – tlo, bioraznolikost i ukupni ekosustav – pa možda u tom svjetlu navedenoj neutralnosti ne treba

pridavati prevelik značaj. U tom smislu, svakako predlažemo dublji razvoj ovog poglavlja u nekim budućim izdanjima knjige, s jasnije izraženim stavom o pitanju uzroka klimatskih promjena, temeljenom na većem broju aktualnih referenci. Autor dalje u poglavlju kritički nastupa prema političkoj pasivnosti spram klimatskih promjena, navodi s kojim se ekstremnim vremenskim prilikama suočavaju gradovi te u kojoj mjeri bi gradska poljoprivreda mogla povoljno djelovati i pritom predstavljati ekonomičan pristup u rješavanju problema koji, primjerice, nastaju poplavama. Smanjenje korištenja energije i povećanje sigurnosti hrane, a na koncu i poboljšanje kvalitete života u gradovima, posljednje su dobrobiti gradske poljoprivrede koje autor navodi, pritom naglašavajući da je mnogo razloga za razmatranje gradske poljoprivrede kao strategije prilagodbe i ublažavanja klimatskih promjena. Na zaključne dvije stranice, koje čine sedmo poglavlje, autor poentira da gradska poljoprivreda predstavlja čitav niz pozitivnih učinaka na okoliš i kvalitetu života, te da nam istovremeno „daje moć da kao pojedinci u vezi s tim nešto poduzmemo“ (str. 280).

Koliko god bila tematski opsežna, tema urbane poljoprivrede dinamičan je i multidisciplinarni raster. U tom smislu, naravno, ostaje još prostora za nadopune sadašnjih i uvođenje novih poglavlja u neka buduća izdanja ove knjige. Primjerice, u narednim izdanjima preporučamo proširiti teme postindustrijskih gradova i procesa upravljanja gradovima, te uloge građana i civilnog društva kao dionika u procesima upravljanja i transformacije suvremenih (politika) gradova, a u kontekstu uloge poljoprivrede i ozelenjavanja gradova te korištenja i uloge

javnih zelenih prostora. Nadalje, predložimo uvođenje koncepta održivosti i otpornosti gradova, postkarbonskih i tranzicijskih gradova, koji su također vezani za zelenilo i poljoprivredu u gradovima.

Knjiga o gradskoj poljoprivredi ispravno je prepoznala i odgovorila na potrebu za pristupom temeljenim na više različitih disciplina i poddisciplina, s naglaskom na agronomsku perspektivu. Ona, stoga, predstavlja pristupačan i sveobuhvatan sveučilišni udžbenik namijenjen prije svega studenticama i studentima te znanstveno-stručnoj javnosti, ali i svima onima koje zanima ova suvremena tema, bilo u teorijskom ili praktičnom smislu.

Nataša Bokan

Rahela Jurković
INTEGRACIJA AZILANATA
U HRVATSKO DRUŠTVO.
Kulturoantropološka studija
Asesor, Zagreb, 2021., 238 str.

Studija o azilantima autorice Rahele Jurković prvi je ozbiljniji kvalitativni istraživački pohod koji se bavi kompleksnim procesima integracije azilanata u Hrvatsku. Autorica daje dubinski, etnografski prikaz stvarnih ljudskih sudbina, dok pokušava razdaniti disparitet postojećeg institucionalnog okvira i realnog stanja u kojima se azilanti nalaze. U tome i jest najveća vrijednost ovog djela – da etnografijom dođe do podataka koji bi, korištenjem neke druge metode, mogli biti zane-mareni. Vrijednost ovog djela i spomenute metode jest i u tome što predmetu istraživanja daje karakteristike subjekta, a ne objekta, odnosi se ne samo kao znanstve-